

УДК 141.821/822:329.055.4

## НЕОМАРКСИЗМ ТА ІДЕЙНО-ІНСТИТУЦІЙНА ЕВОЛЮЦІЯ ЛІВОГО ПОЛІТИЧНОГО РУХУ

Геннадій Шипунов

*Львівський національний університет імені Івана Франка,  
філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки  
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

У статті визначено та осмислено основні етапи становлення і розвитку неомарксизму в аспекті його впливу на ідейно-інституційну еволюцію лівого руху. У цьому контексті з'ясовано, що характерною рисою західного марксизму став розрив між марксистською теорією та революційною практикою робітничого руху. Доведено, що свій революційний потенціал західний марксизм відновлює у 1960–70 роки, коли створена ним критична теорія стала ідеологічною основою руху «нових лівих». Визначено, що сьогодні неомарксизм виявляє себе як постмарксизм, що націлений на переосмислення марксистської теорії у контексті нових суспільних проблем та реактивацію її основних категорій.

*Ключові слова:* західний марксизм, ідеологія, комунізм, соціал-демократія, «нові ліві», політичні партії.

Ідеологічний та організаційний розвиток лівого політичного руху в XXI столітті значною мірою заданий попереднім досвідом його ідейно-інституційної еволюції. Саме тому повноцінне з наукової точки зору дослідження актуального стану розвитку лівого руху загалом і лівих партій зокрема вимагає неодмінного врахування цього досвіду. Зауважимо, що основним трендом ідеологічної еволюції соціал-демократичних партій Західної Європи у 1950–60 роках став відхід від установок марксизму та перехід на позиції демократичного і ліберального соціалізму (тобто марксизм більше не розглядався як єдино правильне вчення про технології побудови соціалістичного суспільства – він став лише одним із можливих підходів). Крім цього, в Західній Європі відбувалась поступова «соціал-демократизація» комуністичних партій. Згадані процеси викликали категоричне неприйняття з боку частини прихильників лівих ідей, які однозначно розцінили переміщення традиційних лівих партій вправо як завуальовану ідеологічну зраду та капітуляцію перед капіталістичним суспільством із його приматом тотальної економічної раціональності та матеріальних цінностей [9, с. 27–28].

Піком такого невдоволення став бунт «нових лівих» у 1960–70 роках, спрямований проти нових технологій поневолення людини в сучасному західному суспільстві, що, на їхню думку, були вміло ідеологічно закамуфльовані за тезами про успішне подолання міжкласового протистояння буржуазії та пролетаріату, досягнення фундаментального ідеологічного компромісу на основі конвергенції основоположних ідей соціалізму і лібералізму та, як наслідок, настання епохи «кінця ідеології». Тут треба звернути увагу на те, що критика з боку «нових лівих» була спрямована не лише на західне капіталістичне суспільство, а й однаковою мірою на держави «реального соціалізму». У її основі лежало переконання щодо відсутності принципових відмінностей між ними: обидві системи за своєю глибиною суттю – це «високораціоналізовані, індустріальні, тоталітарні, репресивні суспільства» із засиллям бюрократії на всіх рівнях управління. До того ж, як указували «нові ліві», досвід СРСР чітко показав, що ліквідація приватної власності та підвищення рівня вироб-

ництва не призводить до побудови соціалізму. Тож, не розглядаючи західну та радянську системи як антиподи, вони наголошували на необхідності революційної перебудови.

Філософсько-ідеологічним джерелом руху «нових лівих» став західний марксизм (неомарксизм у вузькому значенні цього поняття), який склав основну ідейну альтернативу як марксизму-ленінізму (особливо у його сталінській інтерпретації) комуністичних партій, так і ліберальному (демократичному) соціалізму соціал-демократичних партій.

Аналізуючи особливості еволюційного становлення неомарксизму, в методологічному плані ми виходимо з доцільності категоріального розрізнення неомарксизму в широкому і вузькому розумінні. У першому випадку йдеться про неомарксизм як усю сукупність соціально-філософських і економічних концепцій кінця XIX–XX століття, які, залишаючись у межах ідейної традиції К. Маркса, виходили з необхідності критичного оновлення та протиставляли себе ортодоксальному марксизму як у версії Ф. Енгельса, К. Каутського та Г. Плеханова, так і в інтерпретації В. Леніна та Й. Сталіна [7, с. 60].

У другому – про неомарксизм як специфічний напрям ідейної еволюції марксизму, що почав формуватись у 1920 роках у Західній Європі значною мірою як філософсько-інтелектуальна реакція європейських прихильників марксизму, по-перше, на захоплення влади більшовиками в Росії, що призвело в подальшому не до побудови там вільного соціалістичного суспільства, а до утвердження тоталітарної диктатури компартії, яка до того ж установила ідеологічну та організаційну монополію у межах усього комуністичного руху; по-друге, на поразки соціалістичних революцій у європейських державах, насамперед у Німеччині.

Отже, у процесі еволюції неомарксизму в широкому значенні можна виокремити такі три основні взаємопов'язані етапи: 1) асимілятивний марксизм (кінець XIX-початок XX століття); 2) західний марксизм або неомарксизм у вузькому розумінні (1920-1980 рр.); 3) постмарксизм (сформувався наприкінці 1980 – на початку 1990 рр.).

Асимілятивний марксизм як перший етап у становленні неомарксизму, за словами російського дослідника С. Земляного, був формою рецепції теорії К. Маркса науковими і філософськими спільнотами Заходу наприкінці XIX – на початку XX століття. Результатом такого сприйняття, осмислення (переосмислення) марксизму стало уточнення епістемологічної специфіки історичного матеріалізму К. Маркса, реконструкція його методології у термінах трансценденталістської (неокантіанської та почасти феноменологічної) теорії та логіки пізнання. Найбільш значимими представниками асимілятивного марксизму були німецькі науковці Г. Зіммель і М. Вебер [7, с. 61]. Їхня інтерпретація марксизму значною мірою вплинула на наступне покоління неомарксистів, яке почало формуватись після Першої світової війни. Тут ідеться про Д. Лукача, який зазначав, що у 1908 році його цікавив Маркс-«соціолог», побачений «крізь методологічні окуляри, відшліфовані Зіммеlem та Максом Вебером» [8, с. 71]. Саме Д. Лукач, а також К. Корш та А. Грамші є «батьками-засновниками» західного марксизму. За словами П. Андерсона, західний марксизм бере свій початок із подвійного заперечення філософського спадку Ф. Енгельса (як першого інтерпретатора і систематизатора теоретичного доробку К. Маркса – творця першої версії марксизму (ортодоксального марксизму як такого) – Г. Ш.) – з боку К. Корша та Д. Лукача [1, с. 42, с. 72, с. 161]. Ідеться про праці «Марксизм і філософія» (1923) [14] та «Історія та класова свідомість. Дослідження з марксистської діалектики» (1923) [8] відповідно.

Характерною рисою підходів Д. Лукача та К. Корша у згаданих дослідженнях є створення метатеорії або метамарксистської концепції марксизму. Тобто специфікою переосмислення марксизму було звернення марксистської теорії на саму себе, застосування марксистської методології (теорії пізнання) для дослідження марксизму (історичного

матеріалізму – для історичного матеріалізму, марксистської діалектики – для марксистської діалектики [7, с. 61]). Такий філософський імпульс дав поштовх і визначив подальшу логіку ідейної еволюції неомарксизму, яка виявляла свій сутнісний зміст у все більшому розриві між теорією та практикою (між марксистською теорією та практикою робітничого руху, спрямованого на зміну існуючої суспільно-економічної системи та на власну емансипацію), у «втечі» неомарксистів від реальної політики та економіки до філософії, тобто у їхньому відході від проголошеного К. Марксом заклику до філософів «не лише у різний спосіб пояснювати світ, а й змінювати його». Безпосередній наслідок цього повернення до філософії – академізація марксистської теорії, тобто її переміщення з простору профспілок і партій, у межах яких «старі» марксистські теоретики виконували практичну просвітницьку роль, намагаючись прищепити робітникам соціалістичні ідеї та розкрити тим самим для них революційну роль у політико-історичному процесі, до науково-дослідних інститутів і університетських кафедр, де марксизм став об'єктом відірваного від політичної практики філософствування.

«Втеча» неомарксистів у філософію з притаманною їй академізацією марксистської теорії, на нашу думку, була зумовлена сукупною дією двох основних груп факторів – зовнішніх, або політико-практичних, та внутрішніх, або філософсько-теоретичних. У першому випадку йдеться про намагання західних марксистів дати адекватну відповідь у межах комплексного теоретичного переосмислення самого марксизму на надзвичайно важливе питання, яке постало перед світовим комуністичним рухом на тлі провалу спроб більшовиків «експортувати» пролетарську революцію у Центральну та Західну Європу (розгром Червоної армії у Варшавській битві 1920 року), а також поразок соціалістичних революцій в Угорщині у 1919 році та в Німеччині у 1919 і у 1923 році. Іншими словами, вони прагнули встановити та осмислити з науково-філософської точки зору в межах самої марксистської теорії причини краху проекту світової пролетарської революції.

Тут треба зауважити, що характерною особливістю цих наукових пошуків стало перенесення фокусу дослідницької уваги у бік суспільної свідомості та ідеології, яке було зумовлене переконанням (сформованим емпіричним шляхом на підставі осмислення згаданих історичних подій) частини марксистських теоретиків у неможливості успішного здійснення революційного переходу до соціалізму засобом зміни виключно принципів матеріально-економічних відносин у суспільстві. Проте будь-які спроби неомарксистів щодо здійснення самостійної філософсько-ідеологічної діяльності, спрямованої на нове прочитання марксизму та пошуки власних відповідей на актуальні поточні політичні питання категорично йшли урозріз з ідеологічною монополією СРСР на інтерпретацію марксизму. Йдеться про те, що після 1923 року єдиною правильною версією марксизму є сталінська версія марксизму-ленінізму, яка у межах кампанії з «більшовизації» секцій Комінтерну нав'язувалась усім компартіям. Тому будь-яка філософська та ідеологічна діяльність прихильників марксизму, будь-яка інтерпретація поточного політичного процесу мала відповідати встановленому канону, а найменший відхід від нього однозначно розцінювався як ідеологічна ересь.

Показовим тут є той факт, що під час V конгресу Комінтерну (на якому був офіційно затверджений курс на «більшовизацію» компартій) Г. Зінов'єв оголосив погляди Д. Лукача та К. Корша «антимарксистськими», означивши їх як «теоретичний ревізіонізм» [5, с. 53–54]. За таких умов, намагаючись позбутись ідеологічного диктату, західні марксистські інтелектуали все більше заглиблювались у суто філософський дискурс, приховуючи свої думки за складним науково-теоретичним мовним кодом. «Сталінізація» зробила неможливою справжню теоретичну роботу в галузі політики... У цей період жоден

інтелектуал... , який не входив до складу керівництва, не міг у масовій комуністичній партії виступити з жодними незалежними судженнями щодо основних політичних питань, окрім як у найбільш двозначній формі», – зазначає П. Андерсон [1, с. 56–58].

Щодо внутрішніх, філософсько-теоретичних факторів, то тут визначальною подією стала перша публікація у 1932 році «Економічно-філософських рукописів 1844 року», що відкрила для марксистських теоретиків К. Маркса саме як філософа, у центрі уваги якого перебувають проблема людини та її емансипації засобом подолання («зняття») всіх форм відчуження, внутрішньо притаманних капіталістичній системі. Поява «Рукописів» дала потужний поштовх для чергового, філософського переосмислення марксизму. Свого найбільшого впливу, насамперед на політичну практику західних країн, ідеї «Рукописів» сягнули у 1950–60 роках, коли вони значною мірою лягли в основу формування ідеології «нових лівих».

Невід’ємним складником відходу неомарксистів від політичної практики у філософське теоретизування стало переключення уваги з дослідження проблем базису на більш глибоке проникнення та осягнення процесів у надбудові. Тобто це було їхнім розривом з ортодоксальною марксистською традицією, яка ґрунтувалась на пріоритетному вивченні економічних процесів як основної рушійної сили історичного розвитку (історичний матеріалізм): визначального фактора міжкласового протистояння, соціальних революцій та зміни суспільно-економічних формацій. Такий економічний детермінізм виводив за межі історичного процесу людину як творця історії, діяльність якої розчинялась у загальній логіці (та ставала значимою лише у ній) розгортання соціальної еволюції, визначеної об’єктивними матеріальними факторами. Західні марксистські натомість у своїх дослідженнях сконцентрувались на вивченні таких специфічних елементів надбудови, які, за твердженням П. Андерсона, найбільше відокремлені від економічного базису [1, с. 89]. Іншими словами, у фокусі їхньої уваги опинились питання культури, свідомості та ідеології, що дало їм можливість повернути людину в історію та на новий лад осмислити проблему її емансипації засобом подолання, притаманного для капіталістичної системи відчуження та уречевлення як особливої історичної форми опредметнення. Показовими у цьому контексті є підходи Д. Лукача та А. Грамші [4].

Особливого значення і звучання осягнення феноменів культури та ідеології у межах неомарксизму набуло після Другої світової війни у контексті критичного осмислення специфіки капіталістичного суспільства представниками Франкфуртської школи, зокрема М. Хоркхаймером, Т. Адорно і Г. Маркузе. Для них націонал-соціалізм, фашизм, знищення мільйонів людей на полях битв та у концтаборах стали свідченням повного краху «духу Просвітництва», «духу буржуазності»: розум, наука і техніка були поставлені в сучасному агресивному суспільстві на службу насильству та придушенню, що й ознаменувало собою занепад європейської культури. Після Другої світової війни, згідно з підходом М. Хоркхаймера та Т. Адорно, культура відроджується у вигляді «масової культури» або «культіндустрії», тобто редукується до вироблення розваг [13, с. 170–171]. І саме так вона перетворюється на інструмент «обману мас», засіб маніпуляції ними. Культура стає новою ідеологією капіталістичної системи, за допомогою якої у суспільстві поширюються та утверджуються її цінності та легітимізується влада правлячого класу. «Сьогодні культіндустрія згодуює... публіці витвори мистецтва, так само як і політичні гасла, відповідним чином оформлені, за зниженою ціною...», – наголошували німецькі філософи [13, с. 200, с. 204–205]. Саме за допомогою масової культури (індустрії культури) «раціональна бюрократія» (породження класичної раціональності Просвітництва) нав’язує людині певний тип уніфікованої свідомості та поведінки, який придушує у ній все при-

родне та схиляє до конформізму. Іншими словами, маніпулюючи масовою свідомістю, вона прагне повністю підпорядкувати собі людину.

Єдиний вихід із цієї ситуації – здійснення культурної революції з метою створення нової свідомості (звільненої від старої системи цінностей), нової культури (контркультури) та, як наслідок, нового типу суспільства. Основним результатом культурної революції мало стати створення нової, тотально емансипованої людини, яка би засобом подолання відчуження, уречевлення та маніпуляцій своєю свідомістю повернула собі власну природну сутність.

Однак культурна революція, звільнення людини та її повернення до самої себе є неможливою у межах існуючої системи. Для цього необхідно здійснити вихід за її межі, вдатись до тотальної відмови від її цінностей та норм, усіх благ наданих нею. «Велика Відмова – протест проти непотрібного придушення, боротьба за остаточну форму свободи... Відмова виражає потребу звільнення, возз'єднання зі втраченим», – зауважував Г. Маркузе [10, с. 132, с. 48]. Такий вихід за межі системи становить одночасно суть і зміст нового типу революційної дії, ідею нового типу революції в умовах розвинутого індустріального суспільства, у межах якого досягнутий загальний компроміс, згода щодо фундаментальних засад його розвитку.

У цьому контексті неомарксистки вказують, що у сучасному суспільстві робітник утратив свою революційну суб'єктність, пішовши на угоду з буржуазією [9, с. XV]. Тому надзвичайної актуальності набуло питання пошуку нового революційного суб'єкта для нової революційної дії. Для Г. Маркузе таким суб'єктом є аутсайтери, ізгої суспільства, які, перебуваючи поза системою і не відчуваючи внутрішніх терзань щодо можливих матеріальних втрат (їм і так вже нема чого втрачати), здатні на революційні дії та перетворення існуючого суспільства [9, с. 335–337].

Тож, критикуючи культуру розвинутого індустріального суспільства, а разом з нею і саме це суспільство, неомарксистки, особливо представники Франкфуртської школи, створили те, до чого закликав Ч. Р. Міллс у «Листі до нових лівих» (1960), поєднуючи критику культури з критикою політики, створювати такі теорії суспільства, які, будучи політично загостреними, стають вимогами та програмами, що націлені на здійснення глибоких структурних змін суспільства [16, с. 20–23]. Тобто вони сформулювали критичну теорію суспільства<sup>1</sup>, яка і стала основою практичної політичної діяльності «нових лівих», її ідеологічним орієнтиром.

Отже, на нашу думку, антикапіталістичний та антитоталітарний виступ «нових лівих» – це ніщо інше, як спроба практичної реалізації певним чином модифікованих ідейних установок неомарксистів, зокрема подолання духовно-морального «зубожіння» та поневолення людей за новітнього індустріального суспільства засобом кардинальної зміни свідомості, яку необхідно здійснити під час культурної революції з її основою метою – утвердженням у суспільстві нової гегемонії, заснованої на ідеї найвищої цінності вільної (емансипованої) людини. Причому емансипація має бути тотальною: культурно-духовною, політичною, правовою, інтелектуальною, сексуальною, екологічною.

Відтак протест «нових лівих» у 1960–70 роках виявляв себе переважно у культурно-духовній сфері, оскільки був націлений на формування нової свідомості та нової культури (контркультури), носії яких для звільнення від тотального контролю суспільства мали відкинути усе, що воно їм надавало та нав'язувало. «Нові ліві» – це бунт проти... перетво-

<sup>1</sup> Вхідження до наукового дискурсу поняття «критична теорія» пов'язане з працею М. Хоркхаймера «Традиційна та критична теорія» (1937).

рення людини на «одновимірну істоту», це вияв потреби у вільному гармонійному розвитку особистості, у невідчужуваному процесі творчості», – зауважує російська дослідниця М. Хевеши [12, с. 201]. Причому в цьому бунті, у цій «Великій Відмові» народжувався та зміцнювався новий революційний суб'єкт – маргінальні групи (суспільні «аутсайтери»), які значною мірою були зосереджені у молодіжному (студентському) середовищі. Саме на них покладали свої основні надії, пов'язані з перетворенням існуючих суспільних відносин, теоретики «нових лівих» [10, с. 250].

Отже, класична марксистська ідея революції набуває у неомарксистів абсолютно іншого характеру та значення – це вже не стільки руйнування старих економічних відносин, не ліквідація приватної власності, не захоплення державної влади, не встановлення диктатури пролетаріату, скільки тотальний вихід за межі системи, відмова від неї, революція свідомості, радикальна зміна самої природи людини, її інстинктів. Рушійною силою революції стає не пролетаріат, а всі знедолені та переслідувані, усі ті, кому вдається вийти за межі системи: суб'єкт революційної дії виникає у процесі самої революції, коли відбувається відмова від старого та входження до нового стану свідомості.

Тут необхідно зауважити, що у пошуках нового революційного суб'єкту неомарксистів та їхні послідовники у середовищі «нових лівих» часто звертали свої погляди на слабозвинуті в індустріальному плані, напівфеодальні держави світу (або на так звані країни «Третього світу»), трудящі яких ще не були «зіпсуті» союзом із буржуазією. Так, французький теоретик, один із ідеологів національно-визвольної боротьби країн «Третього світу» Ф. Фанон указував, що європейський робітник максимально зблизився з буржуазією, тому не в стані (не бажає) зруйнувати світову капіталістичну систему. Так, нову рушійну силу революції він пропонував шукати саме у країнах «Третього світу». Причому Ф. Фанон також звертав увагу на провідну роль маргінальних прошарків («бідних» або «знедолених») у здійсненні революційного звільнення людини. Щоправда у такий іпостасі в умовах напівфеодальних, аграрних країн «Третього світу» у нього виступало виключно селянство [12, с. 199, с. 207].

Саме популярність цих ідей серед «нових лівих» («очищення» свідомості людини під час культурної революції та пошук нового революційного суб'єкту в непролетарських прошарках населення, зокрема країн «Третього світу») зумовила звернення до ідеологічних установок Мао Цзедуна (маоїзму як специфічної інтерпретації марксизму-ленінізму). Особливо привабливою тут для них виглядала ініційована в 1966 році лідером китайських комуністів кампанія зі здійснення «Великої пролетарської культурної революції». Її головним суб'єктом було проголошено саме молодь – «великий загін невідомих раніше революційних юнаків, дівчат та підлітків» [11].

Звернення «нових лівих» до ідей маоїзму, а також троцькізму та анархо-синдикалізму, на нашу думку, необхідно також розглядати як вияв лівої критики усіх існуючих, традиційних західноєвропейських комуністичних і соціал-демократичних партій («старих лівих») за ідеологічне відступництво та прийняття ними «правил гри» капіталістичного суспільства. До того ж маоїзм і троцькізм розцінювались як потужна ідеологічна альтернатива офіційному курсу КПРС, як повернення до «справжнього» марксистко-ленінського канону, що був «спотворений» радянською партійно-бюрократичною верхівкою (починаючи від узурпації влади в СРСР Й. Сталіним, відповідно до троцькізму; починаючи від «ревізіонізму» М. Хрущова, згідно з маоїзмом).

В організаційному вимірі згадана ліва критика з боку «нових лівих» виявляла себе як заперечення суворої ієрархічності та забюрократизованості, притаманних для «старих» масових лівих партій. На противагу ієрархічним, командно-бюрократичним організацій-

ним структурам вони висували принципи самоуправління та широкої внутрішньоорганізаційної демократії. У своїй найрадикальнішій формі «Велика Відмова» в цьому контексті полягала у відмові приймати існуючі правила політичної гри, повному виході за межі суспільства та створенні заснованих на вказаних принципах альтернативних спільнот, зокрема у вигляді альтернативних поселень – комун або ідейних громад. У менш радикальному форматі опозиція «нових лівих» мала своїм наслідком утворення «нових лівих» партій – малих організацій, заснованих на принципах широкої внутрішньопартійної демократії та самоуправління, які, становлячи ідеологічну та організаційну альтернативу традиційним лівим партіям, створювали можливості для інституційної консолідації протестуючої молоді та інтелігенції [17, с. 186–187].

Отже, бунт «нових лівих» 1960–70 років проти розвинутого індустріального суспільства (як проти капіталістичної системи Західного світу, так і проти авторитарно-бюрократичної системи країн «реального соціалізму») став першою після п'ятдесятирічної перерви спробою поєднання революційної марксистської (точніше, неомарксистської) теорії з політичною практикою, масовим рухом за здійснення глибинних суспільно-політичних перетворень. Відтак можна констатувати, що ці події засвідчили повернення західного марксизму з галузі абстрактного філософствування до сфери реальної політики, під час якого неомарксистичні знову стали філософами, котрі «не лише у різний спосіб пояснювали світ», а й закликали «змінювати його». Повернення до реальної політики стало можливим завдяки виникненню та віднайденню нового революційного суб'єкта тих, до кого могли звертатися зі своїми закликами неомарксистичні, тих, із ким вони пов'язували свої надії на радикальне перетворення суспільства – усіх тих, хто був готовий до його заперечення, до «Великої Відмови». Адже, як наголошував Г. Маркузе, за відсутності явних агентів і сил соціальних змін критика не знаходить ґрунту для поєднання теорії та практики, думки і дії, тому змушена зійти на високий рівень абстракції [9, с. XV–XVI].

Водночас треба вказати, що ідеологічна система «нових лівих» була за своєю суттю тотально негативною, оскільки базувалась лише на необхідності повного заперечення та руйнування існуючих суспільних відносин. Однак вони не пропонували якоїсь чіткої позитивної програми. Іншими словами, це була критика як заперечення без формування позитивного альтернативного соціально-економічного та суспільно-політичного проекту майбутнього. Тобто «нові ліві» не давали адекватної відповіді на питання, що постане на місці зруйнованого індустріального суспільства та яким буде (в економічному та політичному плані) нове емансиповане суспільство з новою емансипованою людиною. Саме відсутність позитивного ідеологічного проекту призвела до політичної поразки та глибокої кризи «нових лівих» у другій половині 1970–1980 роках, яка ознаменувалась різким зменшенням членства «нових лівих» партій та політичного впливу [17, с. 187].

Поразка «нових лівих» та, як наслідок, чергова втрата революційного суб'єкта спровокувала новий розрив неомарксизму (марксистської теорії) з реальною політикою (політичною практикою). Іншими словами, неомарксизм у другій половині 1980 – на початку 1990 років знову був змушений повернутись до сфери філософського теоретизування та зійти на високий рівень абстракції. На ньому він постав та презентує себе сьогодні у формі постмарксизму, вписаного у загальний контекст постмодернізму. Знаковою з точки зору становлення постмарксизму є спільна праця Е. Лакло та Ш. Муффа «Гегемонія та соціалістична стратегія: до радикальної демократичної політики» (1985) [15], а також праця С. Жижека «Піднесений об'єкт ідеології» (1989) [6]. У них дослідники вказують на необхідність переосмислення марксистської теорії у контексті нових суспільних проблем і реактивації її основних категорій.

У такій новій іпостасі для неомарксизму, за словами С. Земляного, став абсолютно неактуальним поділ між «західним» та «східним» марксизмом [7, с. 63–64]. Значною мірою це було зумовлено саме суто аналітичним, а не практико-ідеологічним відношенням постмарксизму до політики. Причому виникнення нового розриву між теорією та практикою в контексті формування постмарксизму дало підстави деяким дослідникам стверджувати, що «після Франкфуртської школи західний марксизм та марксознавство вже не мали жодного відношення до соціальної практики та у певному ступені перетворились на критику з позицій книжкового кабінету» [3, с. 183].

На нашу думку, з цією тезою можна погодитись лише частково. Зокрема, тут треба згадати, що 1960-70 роках ідейно-теоретичні установки представників так званого «другого покоління» Франкфуртської школи (О. Негта і Ю. Габермаса) значною мірою визначали напрями ідеологічної еволюції та практичної діяльності Соціал-демократичної партії Німеччини. Після цього справді можна зафіксувати чітку закономірність до зменшення безпосереднього ідейного впливу неомарксизму на формування ідеологічних програм та практичну діяльність лівих партій. Однак усе більш аналітичне відношення неомарксизму (особливо на стадії постмарксизму) до політики абсолютно не знаменує та не закріплює його остаточний розрив із політичною практикою та, як наслідок, перетворення на критичний «кабінетний марксизм».

Ідеться про те, що у 1990–2000 роках згаданий зв'язок між теорією та практикою став все більшою мірою виявляти себе на макрополітичному рівні. На ньому неомарксизм (теорія світ-системного аналізу, теорія залежного розвитку, концепція «соціалізму XXI століття») висуває альтернативний як до марксистсько-ленінського інтернаціоналізму, так і до неоліберального капіталізму ідеологічний проект глобалізації, спрямований на забезпечення глобальної рівності та справедливості. У поєднанні з ідеями, зокрема анархо-синдикалізму, екологізму та фемінізму в практичній площині згаданий проект представлений соціальним рухом альтерглобалістів. Цей рух, як наголошують його теоретики, за своїм генезисом, принципами і масштабами нагадує хвилю «нових лівих» 1960–70 років та є безпосереднім спадкоємцем основних ідей [2, с. 29, с. 39, с. 47].

Отже, можемо констатувати таке: по-перше, неомарксизм у широкому розумінні цього поняття постає наприкінці XIX – на початку XX століття як спроба нового прочитання (переосмислення) ідейно-теоретичної спадщини К. Маркса. Причому це нове прочитання базувалось на відмежуванні та опозиції до «старого» марксизму, що сформувався внаслідок інтерпретації та систематизації теоретичного доробку К. Маркса насамперед Ф. Енгельсом. У результаті такого переосмислення виникає широкий спектр ідейних течій, частина з яких більшою мірою концентрується на питаннях політико-ідеологічного характеру (у цьому контексті можна говорити, наприклад, про реформістський неомарксизм Е. Бернштейна як намагання ефективно адаптувати марксизм до нових соціально-економічних і суспільно-політичних реалій початку XX століття, а також про синдикалістський неомарксизм Ж. Сореля як прагнення повернутись до «істинного», революційного марксизму), а інша частина – на суто філософських аспектах вчення К. Маркса (переосмислення марксистської діалектики та історичного матеріалізму).

По-друге, нового значення неомарксизм набуває з початку 1920 років, коли його інтерпретації поглядів К. Маркса вступають у безпосередні протиріччя з радянською версією ортодоксального марксизму – марксизмом-ленінізмом (у його сталінській версії). Відбувається поділ між «східним» і «західним» марксизмом. Тобто виникає неомарксизм у вузькому розумінні цього поняття – західний марксизм. На тлі встановленої більшовиками монополії на ідеологічну інтерпретацію марксизму характерною рисою західного марксизму



стає все більший відхід від реальної політики до філософії (розрив між марксистською теорією та революційною практикою робітничого руху). Особливе значення у цьому процесі відіграла публікація ранніх робіт К. Маркса: вони відкрили для марксистських теоретиків К. Маркса саме як філософа. Причому під час такого переходу західних марксистів до філософії фокус уваги змістився з пріоритетного вивчення економічних процесів на першочергове осмислення проблем свідомості, ідеології та культури.

По-третє, свій політико-практичний, революційний потенціал західний марксизм відновлює у 1960–70 роки, коли створена ним критична теорія лягла в ідеологічну основу руху «нових лівих», які виступили проти як капіталістичної системи Західного світу, так і авторитарно-бюрократичної системи країн «реального соціалізму». Одним із виявів цього виступу стала ліва критика традиційних комуністичних і соціал-демократичних партій. В організаційному вимірі така опозиція «нових лівих» мала своїм наслідком утворення «нових лівих» партій – малих організацій, заснованих на принципах широкої внутрішньо-партійної демократії та самоуправління.

По-четверте, черговий відхід неомарксизму від реальної політики та повернення до сфери філософського теоретизування відбувся внаслідок поразки «нових лівих». Зійшовши на високий рівень абстракції, неомарксизм з другої половини 1980 років виявляє себе як постмарксизм, що націлений на переосмислення марксистської теорії у контексті нових суспільних проблем та реактивацію її основних категорій. Проте це не перетворило неомарксизм лише на «кабінетний марксизм», оскільки сьогодні він демонструє свій потужний революційний потенціал на макрополітичному рівні, ідеологічно підживлюючи рух альтерглобалістів.

#### Список використаної літератури

1. Андерсон П. Размышления о западном марксизме; На путях исторического материализма / пер. с англ. Москва, 1991. 272 с.
2. Бузгалин А. Альтерглобализм: к теории феномена. Альтерглобализм: теория и практика «антиглобалистского движения» / под ред. А.Бузгалина. Москва, 2003. С. 29–64.
3. Буров В. Взгляд современных учёных на марксистскую философию. Вопросы философии. 2010. № 8. С. 181–185.
4. Грамші А. В'язничні зошити. Вибрані записи / пер. з італ. Київ, 2014. 241 с.
5. Доклад т. Зиновьева о деятельности и тактике ИККИ. 19 июня 1924 г. Пятый всемирный конгресс Коммунистического Интернационала. 17 июня-8 июля 1924 г. Стенографический отчёт. Часть I. Москва, 1925. С. 43–91.
6. Жижек С. Возвышенный объект идеологии / пер. с англ. В. Софронова. Москва, 1999. 236 с.
7. Земляной С. Неомарксизм. Новая философская энциклопедия: в 4-х т. Т. 3. Москва, 2010. С. 60–64.
8. Лукач Г. История и классовое сознание. Исследования по марксистской диалектике / пер. с нем. С. Земляного. Москва, 2003. 416 с.
9. Маркузе Г. Одномерный человек / пер. с англ. А. Юдина. Москва, 1994. 368с.
10. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества / пер. с англ. А. Юдина. Москва, 2003. 526 с.
11. Постановление Центрального Комитета Коммунистической партии Китая «О Великой пролетарской культурной революции». 8 августа 1966 г. URL: <http://library.maoism.ru/kpk8aug.htm> (дата звернення: 20.08.2018).
12. Хевеши М. Антикапиталистический бунт «новых левых». От абсолюта свободы к романтике равенства (Из истории политической философии) / отв. ред. М. Фёдорова, М. Хевеши. Москва, 1994. С. 195–211.

13. Хоркхаймер М., Адорно Т. Диалектика Просвещения. Философские фрагменты / пер. с нем. М. Кузнецова. Москва, 1997. 310 с.
14. Korsch K. Marxism and Philosophy. Marxism and Philosophy / K. Korsch / Translated and with Introduction by F. Halliday. New York, 2008. P. 29–97.
15. Laclau E., Mouffe Ch. Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics. 2-nd edition. London, New York, 2001. 198 p.
16. Mills C. W. Letter to the New Left. New Left Review. 1960. Vol. I/5. P. 18–23.
17. Post C. What is Left of Leninism? New European Left Parties in Historical Perspective. Socialist Register. 2013. Vol. 49. P. 175–197.

### **NEO-MARXISM: IDEOLOGICAL AND INSTITUTIONAL EVOLUTION OF THE LEFT-WING POLITICAL MOVEMENT**

**Hennadii Shypunov**

*Ivan Franko National University of Lviv, Faculty of Philosophy,  
Department of Theory and History of Political Science  
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

The article identifies and comprehends the main stages of neo-Marxism's formation and development in terms of its influence on the ideological and institutional evolution of the left-wing movement. In this context, it has been clarified that the distinctive feature of Western Marxism was the gap between Marxist theory and the revolutionary practice of the working-class movement. Western Marxism restored its revolutionary potential in the 1960s-1970s when the Critical theory, developed within it, has become an ideological foundation for the "New Left" movement. The author has defined that today's neo-Marxism manifests itself as post-Marxism, aimed to rethink Marxist theory in the context of new social problems and reactivate its main categories.

*Key words:* Western Marxism, ideology, communism, social-democracy, "New Left", political parties.